

A magyar reformáció eredeti jellemének kérdéséhez.

A Luther Társaság „Az ág. hitv. evangélikus egyház Régi Emlékei“, címen egy újabb vállalatot indított meg és azt a „Formula Concordiae“ 1598-ból való magyar fordításával nyitotta meg.

E könyvecske, mely a kassai r. kath. püspöki könyvtár unicuma, egyebektől eltekintve egy régtől vitatott s ránk ág. hitv. evangélikusokra nézve felette fontos kérdést dönt el. E kérdés a magyarhoni reformáció eredeti jellemére vonatkozik. Református atyánkfiai közül ugyanis egyik másik tudós történetíró, a történeti igazság nyilvánvaló meghamisításával, úgy állítja oda a dolgot, mintha hazánkban Luther szelleme egyházalkotó erővel eredetileg fel sem is lépett volna, sőt, hogy — mint legújában Mokos Gyula mondja¹⁾ — „a reformált egyházat a vallásujítás (sic!) megindítójáról lutheranusnak nevezték ugyan nálunk is, azonban Melancthon rokonabb szellemének hatása alatt inkább philippista, illetőleg kryptokalvinista lett az, úgy hogy a svajciak iratainak elterjedése után — azokban látván tudományos rendszerbe foglalva saját hitelveit — nyíltan azokhoz csatlakozott a nélkül, hogy megakadályozhatta volna, hogy némelyek azoknak ellenök mondván tőlük (!) külön ne váljanak és külön egyházakat ne alakítsanak“. Így történt, hogy — ugyancsak a nevezett történetíró szerint — „nálunk külön szervekedett a kálvinista egyház mellett az ágostai hitvallás és a formula concordiae alapján a lutheri, valamint a vallás szabad gyakorlásának classikus földjén, Erdélyben, az unitarius“.

E szerint tehát Magyarországon a reformált egyház alakult volna meg kezdettől fogva előbb philippista, illetőleg kryptokalvinista, aztán nyíltan kálvinista szellemben s azt csak *félreértésből* nevezték lutheránusnak s ágostai hitv. evangélikusnak; tehát az 1523-iki budai s az 1525-iki rákosi törvénybe is csak tévedésből került bele, hogy „a lutheranusok fejevételével büntetendők . . . a lutheranusok megégetendők“ — s György budai könyvkereskedőt is csak tévedésből égették meg Luther írásainak

¹⁾ L. Protestans Szemle III. k. 1891. „A dunántuli ág. evang. egyház megalakulása és 1598-iki törvénykönyve“ c. cikkét a 364-ik lapon.

terjesztése miatt, valamint egyebeket is. Hát, ha e vakmerő állítást csupán a tudatlanság számlájára írhatnók, úgy még csak meg lehetne azt bocsátani; de lehetetlen abból a szinte nevetséges hivalkodást és rossz akaratot ki nem olvasni. Gyarló viszhangja ez az Isten országa főhelyei felett való versengésnek.

Kié az elsőség? Kálviné, Melanchtoné avagy tán az utolsó sorba került Lutheré? Nos én azt hiszem: egyiké sem, hanem egyes egyedül az Úré, akinek ők mindannyian hűséges 'szolgái s gyarló eszközei voltak. Miattuk ugyan a történeti igazságot kár meghamisítani. Azoknak nagyságát, akik egész életüket az igazság szolgálatára szentelték, ferdítéssel öregbíteni nem lehet.

Az a tény, hogy Magyarországot a reformáció eszméinek eredetileg Luther szelleme hódította meg s hogy itt kezdetben más reformált egyház, mint az ágostai hitv. evangélikus, illetőleg lutheranus egyház nem volt, annyira kétségtelen, hogy e felett komoly s az igazságot mindennél jobban szerető tudósoknak vitakozásba bocsátkozni tisztára felesleges dolog volna.

Kérdéses csakis az lehet, hogy az eredeti lutheri vagy ág. hitv. evangélikus egyházból mikor váltak ki hazánkban a megmásított ágostai hitvallás, illetőleg utóbb egészben a Kálvin szellemét s értelmét valló elemek?

Hát ez már igenis vitás dolog, mert a kiválás nem egyidőben s nem egyszerre, hanem csakis lassan s fokozatos átalakulás útján történt. S ez a könyvecske, illetőleg — mint mondtam — annak elüljáró beszéde ép erre a kiválásra vet fényt úgy, amint az a dunántuli részekben végbe ment.

A református történetírók — így épp a dunántuli részekre vonatkozólag régebben Tóth Ferencz¹⁾, ujabban ugyancsak Mocos Gyula azt állítják, hogy Dunántúl már jóval a csepregi colloquium (1591) előtt külön szervezett református egyház volt, sőt — Mocos szerint — „a Duna síkjain s a dunántuli vidék lankáin ugyszólván kizárólag csak református hívek laktak s csakis a Fertő környékén találkoztak a formula concordiaenek is buzgó szószólói“. S épp ez alapon állítják a nevezett református történetírók, hogy már Huszár Gál († 1577) s utána Beythe István is református püspökök voltak.

E merész állítást már Fabó András is alaposan cáfolgatta,²⁾ adatokkal igazolván, hogy a nyílt szakadás, vagyis a Kálvin értelmére hajló elemek kiválása az ágost. hitv. evangélikus egyházból s a külön református egyház szervezése csakis a csepregi értekezlet után történt meg, s hogy épp azért Beythe István is evangélikus superintendens volt. S adatai ugyancsak nyomatékosak s érdekes fényt vetnek a dunántuli reformált

¹⁾ A helv. vallástételt tartó tul a dunai ref. Püspökök élete stb. Győr 1808.

²⁾ Beythe István életrajza. Pest 1866.

felekezeti viszonyokra. Avagy nem érdekes adat-e épp a vitatott kérdés szempontjából, hogy a tősgyökeres lutheranus Sopron még 1570-ben is a dunántuli kalvinizmus gyűpontjául tartott Pápáról hitt papot s még pedig a szintén reformátusnak reklamált Sztáray Mihályt, hogy Beythe István előbb maga is soproni magyar pap volt és mint ilyen állása elfoglalása előtt, csakhogy a kalvinizmusnak még a gyanuja se férközhessék hozzá, orthodox superintendens előtt új vizsgálatot tett, hogy a csepregi colloquium előtt a fő lutheranusokkal, még későbbi nagy ellenfelével Reczés Jánossal is teljes egyetértésben élt s 1587-ben márc. 12-dikén a legtekintélyesebb és leghíresebb csepregi lutheranus gyűlésben hirdette ki azokat az evangélikus egyházi kánonokat, melyeket a sopronmegyei ág. hitv. evang. seniorok szerkesztettek s a melyek 1598-ban nyomtatásban is megjelentek?

De végérvényesen eldönti a kérdést magának a csepregi colloquiumnak története és az az egykoru bizonyíték, amelyet épp az Egyesség könyvének fent említett elüljáró beszéde szolgáltat.

A csepregi colloquium megtartását egyenesen a titkon mindinkább terjedő s szakadással fenyegető kalvinista, helyesebben Karlstadt s Zwingli-féle (kiváltképen az úrvacsorára vonatkozó) tanok terjedése tette szükségessé.

Németországban e veszedelemnek 1577-ben az u. n. „Formula Concordiae“-vel akarták utját állani, — de az a concordia még nagyobb discordiara vezetett s ennek hullámai átcsaptak hozzánk is slegjobban feltornynosultak éppen Dunántúl. Két hatalmas, mondhatni erőszakos egyéniség, Beythe Istvánág. hitv. evangélikus superintendens s németujvári pap és Reczés János csepregi ág. hitv. evangélikus esperes és pap állottak egymással szemben.

A vidék hatalmas ura Nádasdy Ferencz gróf látván, hogy a mindinkább kiélesedő hitviták elvégre is teljes meghasonlásra, sőt szakadásra vezetnek, különösen Stansith Horváth Gergelynek, a szepesi dinasztának és alispánnak ösztökélésére, a ki Sculteti Szörényt, Wagner Márton bártfai evang. pap hivatalbeli utodát, felszentelés végett az akkoriban tiszta lutheranus Grácba kísérve, épp nála időzött, elhatározta, hogy az egyházi béke helyreállítása céljából értekezletet hív össze. Ez értekezletet 1591. jun. 2. és 3-dikán Csepregen meg is tartották s abban Nádasdy Ferencz grófon és a Grácból akkorra már visszatérő Stansith Horváth Gergelyen s Sculteti Szörényen kívül igen sok világi s egyházi férfiú vett részt. Nádasdy Ferencz gróf meghívására természetesen megjelent ott maga Beythe István is s a vita főként az Ágostai Hitvallás 10-ik vagyis az úrvacsoráról szóló cikke felett folyt. A második napon azonban hirtelen félbeszakadt, mert Beythe István a vitát folytatni nem akarván, nagy haragra gyúlva (ira vehementi exarsit) a gyűlést fiával, Andrással együtt boszúsan (indignabandus) oda hagyta.

Erre Nádasdy Ferencz gróf, mint elnök, Beythe Istvánt legyőzöttnek nyilvánítva kijelenté, hogy uradalma papjait rövid idő mulva összehívja s csakis olyanokat tűr meg birtokán, akik az Ágostai Hitvalláshoz ragaszkodnak.

Ez rövidre fogva a híres csepregi colloquium története.

Hallgassuk meg most már az egykoru tanut, az Egyesség-Könyve elüljáró beszédét, amely minden valószínűség szerint Reczés János esperes tollából került ki.

Ez elüljáró beszéd szerint, amelynek adatai ugy látszik eddig teljesen ismeretlenek voltak, — „édes hazánkban az evangéliom tündöklő világossága“ kizárólag Luther szellemében és értelmében gyűlt ki és terjedt el s „az akkori keresztyén tanítók nem választottanak más Confessiot, hanem bevették az Augustana Confessiot és a szerént tanítottanak egyebeket is és abban való állhatatos megmaradásukról mind Isten, mind az ő anyaszentegyháza előtt tudományt tettek. *S ennek az vallásnak* őrizésére és Isten után való oltalmazására s az egész anyaszentegyháznak itt az ti (t. i. Nádasdy) uraságtok tartományában való igazgatására választott Superintendensül amaz tudós és istenfelő *Zegedi Mathe Praedikator*, ki megemlékezvén tisztiről gondot is viselt, egyességben és nagy békességben tartván az ő tiszti alatt való anyaszentegyházat. Ennek az árnyék világból való kimulása után (anno 1585) idejére és *tudományára* nézvé, választott *Beythe István* Praedikator ugyan azonképen, mint amaz első, hogy semmit az Isten igéjéből vétetett *Augustana Confessio* szerént való isteni tiszteletben meg ne változtatna, hanem az szerént tanítana. Erre a mi *közönséges gyűlésünkben fogadást* is tett, de minémű szívvvel és lelkiismerettel azt az ő utolsó cselekedetei megjelentik. Mert gondviseletlenségébül avagy inkább ugyan akarattjából lassan lassan az *Carolostadius* (tehát még csak nem is a Zwingli vagy Kalvin!) dögleletes tudományának hintegetői az ti uraságtok tartományába bemászkaltnak és az előbbi igaz és üdvösséges tudományt változtatván, botránkozást szerzettenek“.

Reczés és társai ezt látván tisztük szerént intették Beythe Istvánt a velük való „előbbi egyességre“, ámde ő a tan tisztaságának megóvása érdekében nem tett semmit, hanem csak hagyta, halogatta a dolgot. Sőt „mikor leginkább gondviselése kívántatott, akkor magát béres zolgává tevén, tisztit le tette s közülünk kiment“.

Ekkor mit tehettek egyebet a hithű evangélikus pásztorok, mint hogy az anyaszentegyház gondját magukra véve, 1597. elején, nem minden célzat nélkül éppen Hegyfaluban, ahol őt superintendensükké választották, gyűlést tartottak és „mind Isten, s mind az ő anyaszentegyháza előtt tudomant“ tettek s mert Beythe Istvan őket olyan ügyükben, mely sokaknak üdvösségére való volt, elhagyta, ők sem akarták őt tovább

superintendensüknek tartani, hanem hivataláról letették és ezt „levelükben neki megis jelentették“.

Beythe István erre éktelen haragra gerjedt — s kiket addig „szerelmes atyjafiainak tartott“, — azokat most egyik hozzájuk intézett (valószínűleg hivataláról lemondó) levelében „fejenként lopóknak, paráznáknak, emberöldöklőknek, hűtül zakatnak és mindenféle fertelmes bűnökben heverőknek“ nevezte.

Ez indította Reczéséket, hogy midőn az Egyesség könyvét, mint hitvallásukat magyar nyelven kiadták, előszavukban elmondják a szakadásnak történetét s egyszersmind uruk Nádasdy Ferencz gróf előtt a rájuk szórt rágalmakkal szembenmagukat igazolják.

Nádasdy Ferencz gróf nekik adott igazat s éppen azért mindazoknak a papoknak, akik birtokain hivataloskodni akartak, az Egyesség könyvét alá kellett írniok.

A könyv ezen aláírásokkal ellátva 1598-ban „Kerezturat Manlius Janos által“ meg is jelent. Az aláírások azonban már korább, a Szakonyban 1596-ban tartott gyűlésen megtörténtek, a mit egy véletlen körülményből tudunk meg. Mikor ugyanis a kéziratot sajtó alá rendezték, — végül egy pótlást csatoltak a névsorhoz, amelyben elmondják, hogy Chapi, aliter Komári Péter a zákoni egyház papja, noha a szakonyi parokhián szintén aláírta az Egyesség könyvét és meg is esküdött arra, utóbb hitehagyottá lett s újra visszatért „korábbi okádékához“.

Sőt épp e véletlen körülménynek köszönhetjük azt is, hogy ismerjük immár azt az esküformát is, amelyet az aláírásakor használtak, amennyiben a Chapi aliter Komári Péter esküjét szó szerint is közlik.

Érdekes, hogy az aláírás és eskü szövege latin nyelven van szerkesztve. Azért szükségesnek látom, hogy legalább az esküt magyar szövegben is közzé tegyem. Hangzik pedig ilyen formán:

„Én Chapi, másként Komári Péter, ez idő szerint szakonyi egyházi szolga, esküszöm Istenre, a menynek és földnek terem-tőjére és Krisztusra s az ő Szent Lelkére: hogy aláírok a profeták és apostolok írásainak és ama három hitvallásnak, nevezetesen az apostolinak, a niceainak és az Athanasiusinak, meg az Ágostai hitvallásnak, ugyszintén az egész Egyesség könyvének, minthogy ezek az apostolok ideje óta hirdetett orthodox tannal egyetértenek. És bárha most aláírom az Egyesség könyvét, mindazáltal esküszöm, hogy a vitás cikkeket illetőleg sohasem térek el attól. Mivel az Egyesség könyve foglalja magában a tiszta értelmet avagy felfogást az Úr vacsorájáról, Krisztus személyéről, a sajátságok közléséről vagyis az emberi természet tulajdonságairól, a szabad akaratról, a praedestinatoról. Viszont ellentmondok a sacramentariusok, anabaptisták, pápasták minden eretnekségének és a fentebbi hiteles tannal ellenkező tanoknak“.

Beythe Istvánnak a superintendensi hivatalról való letétele után az ág. hitv. evangélikus anyaszentegyház vezetése Reczés

János kezébe került, aki is épp azzal mutatta meg, hogy őt a mozgalom megindítására nem személyes motivumok készítették, hogy a superintendensi címet holtáig elhárította magától s csakis annak tisztét gyakorolta esperestársaival teljes egyetértésben s igen valószínű, hogy épp ez alapon tartották őt utóbb egyesek valóságos superintendensnek.

Egyébként kétségtelen előttem, hogy Reczés János egyéniségét és törekvéseit általában igen balul itélik meg protestáns történetíróink. Szinte közvéleménnyé lett az 1599-ben ismeretlen szerzőtől (talán ép Beythe István András fiától) irt és kiadott „Az igaz Köröztvényökteől meg hasonlot confessionariusoknak ragalmazó Articulusok ellen irattatott *Igaz mentség*“ című irat alapján, hogy a dunántuli ág. hitv. evangélikus egyházban bekövetkezett visszavonásnak, egyenletlenségnek és szakadásnak — mint maga az írás szerzője mondja — Reczés János és „az ő tisztességkivánása“ az oka. S csodálatos, hogy ez állítást még a mi Fabóknak is készpénznek veszi s a nélkül, hogy olvasta volna, mások szavára elhiszi, hogy „a megmagyarított Formula Concordiae előszavában Beythe szemtelenül gyaláztatik“, — s örül, hogy a 70 éves aggastyánnak akadt megboszulója t. i., a már említett „Igaz mentség“ írója.¹⁾

Hát aki az „Egyesség könyve“ előszavát elolvassa, épp ellenkező eredményre jut s kénytelen megállapítani, hogy amily szerény (azon idők szokásához és az adott körülményekhez képest) a Reczésék hangja, — oly durva, ne mondjam szemtelen az Igaz mentség írójáié. Hiszen Reczés egyebet sem tesz, mint hogy egész tárgyilagosan előadja az ág. hitv. evangélikus anyaszentegyházban támadt veszedelmes visszavonás és az abból származott szitkoknak okait s védekezik az ellene és társai ellen szórt utálatos rágalmakkal szemben, amiknek rejtett célja az ő igaz tudományuk gyűlölségessé tétele volt. Míg Beythet hivatalbeli hűtlensége miatt kérdőre nem vonták, addig neki ő és társai „szerelmes atyafiak“ voltak, sőt Beythe ép Reczést a maga helyettesítésével is megbízta „kieresztvén őt — az „Igaz mentség“ írója szerint is — a gyülekezetek vizitálására is“. Amint azonban az ágostai hitvallás védelmére keltek s a titkon terjedő Karlstadtféle s Zwingliféle tanok ellen síkra szálltak és Beythét felelősségre vonták, sőt hivataláról letették, — maga Beythe azonnal „káromló levelet küldé rájuk és elnevezte őket fejenként lopóknak, paráznáknak, emberöldöklőknek, hittől szakadtaknak és mindenféle fertelmes bűnökben heverőknek“. Az „Igaz mentség“ írója pedig Reczést egyenesen azzal rágalmazza meg, hogy: „A mig köztetek jára, csak borral háromszáz forint árával tódátok visitálását meg. Kit közöleték kurvafiának szidott, kit egyéb ondosággal. Ez végre kellett volna-e gyakran

¹⁾ L. Beythe I. életrajza. Pest, 1866. 38 l.
Theol. Szaklap VI. évf.

valakit köztökbe ereszteni, hogy megevett-ivott volna mindönötökből? Annak kivüle is tudjátok, kinek méhét, kinek könyvecskéit és kinek egyéb marhácskáját eltolvajlotta és szegönyített, nyomorított bennetök.“

S mit és mint felel mind e súlyos vádra Reczés János? Urasága színe és személye előtt kérdi egyenesen Beythétől: „Látta-e ő nekünk olyan bűnökben való életünket, az minemüket kinyomtatott s álnokul reánk kiáltott?“ S aztán az Írásból olvassa fejére, hogy még ha látta volna is — akkor is Krisztus regulája szerint kellett volna vele, mint vétessel szemben eljárnia s őt a gyülekezet elé állfania. De — ugymond — „mikor és mellykünkkel cselekedte ezt Beythe István?“ S ha nem látta, hanem csak hallotta, — nos hát elő vele, mondja meg kitől hallotta? „Igaz ember nem lehetett az, hanem csak afféle csélcsap ember“. S aztán — ugyancsak folyton az Írásból érvelve — ráolvassa a képmutatás bűnét. „Merth — ugymond — az ő maga felől való ítéletit, cselekedeti hamissétya: Bár töbrül ne, hanem csak szegény Kálmán deák dolgáról (kit kezével ölt meg) gondolkodjék is, szemetöt talál Beythe István az maga háza előtt is, csak győzze söpörni, gerendát talál az maga szömébe is, csak vethesse ki“. De e cselekedeteit — teszi hozzá — „Isten ítéletire hagyjuk, mert tudjuk, ki mondta azt: Enyém a boszuállás és én megfizetek“.

Szemtelen beszéd ez?

Nem; ez az erős, sziklaszilárd hitű s egyháza igazait rendithetlenül s őszintén védő egyházi szolgának szava, aki tudja s nyíltan vallja, hogy „Isten ígéből vétetett hite, tudományja és vallása miatt üldöztetik és szidalmaztatik“. S ennek igazolása végett adja ki az Egyesség könyvét, mint az ágostai hitvallás igaz értelmének bővebb kifejtését.

Egyesség könyve! Formula Concordiae! Elég a szót kimondani s szinte megborzadnak tőle. Pedig éppenséggel nincs okunk rá. Nem barát, — ellenfél költötte e műnek veszett hírét s mi felültünk neki; legtöbbsen a nélkül, hogy azt az Egyesség könyvét láttuk s olvastuk volna.

Hát itt van.

Értsük meg már egyszer mi, ág. hitv. evangélikusok, hogy ez az irat méltán foglal helyet a mi szimbolikus irataink között, hogy az valóban a mi egyességünk: a lutheri reformatio szellemének s értelmének leghivebb letéteményese.

Kegyeletes és tiszteletre méltó ok hívta életre, evangéliomi igazságnak hirdetése s a vitázó lelkek egyességének megteremtése a célja.

Nem ez irat támasztotta a vitákat, — ellenkezőleg fél-százados vitát fejezett be a mi evangélikus egyházunkban, a midőn kiválásra kényszerítette közülünk azokat, akiknek eleitől fogva „más szellemök“ vala.

Dr. Masznyik Endre.